

Işıl TUNA¹

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE ÇALIŞMA HAYATINA
YÖNELİK DÜZENLEMELER (1950-1960)**

Özet

7 Ocak 1946 yılında kurulan Demokrat Parti kuruluşundan itibaren çalışma hayatının yeniden düzenlenmesini ve çalışanlara grev hakkının verilmesini savunmuştur. 14 Mayıs 1950 tarihinde iktidara geldiğinde de muhalefet yıllarındaki söylemlerini sürdürmüştür. 1950-1960 yılları gerçek anlamda çalışma hayatında bireysel iş ilişkilerine yönelik önemli kanunların yaşama geçtiği ve çalışanların sahiplenildiği bir dönemdir. Toplu iş ilişkileri açısından ise bazı adımların atıldığı ancak istenilen seviyeye ulaşamadığı bir dönemdir. Demokrat Parti iktidarda bulunduğu süre zarfında dönemin ekonomik ve toplumsal koşullarını iyi değerlendirerek çalışma hayatında yaptığı düzenlemelerin bireysel kazanımları neticesinde sonraki dönemlerde gelişecek toplumsal hareketliliğin köklerini oluşturmuştur. Bu çalışmada Demokrat Partinin iktidarda bulunduğu 1950-1960 yılları boyunca bireysel ve toplu iş ilişkileri açısından çalışma hayatına yönelik yapılan düzenlemeler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Çalışma Hayatı, İş İlişkileri.

**DEMOCRATIC PARTY PERIOD REGULATIONS FOR WORK LIFE
(1950-1960)**

Abstract

Democratic Party founded in 7 January in 1946 argued that the reorganization of working life and to give employees the right to strike. When it comes to power on 14 May 1950, has also continued it's rhetoric in opposition year. 1950-1960 years is a period when the working life of the important laws for individual business relationships in the real sense. In terms of collective labor relations is a term thrown some steps but not reached the desired level. In his time in power, the Democratic Party has assessed the period of good economic and social condition. In this way, the individual achievements of his working life has formed the roots of

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Doktora Öğrencisi, isiltuna89@gmail.com

social mobility arrangements will be developed in subsequent period. In this study, the arrangements for working life in terms of individual and collective labor relations during the years 1950-1960 in the Democratic Party in power will be investigated.

Keywords: Democratic Party, Working Life, Business Relationship.

GİRİŞ

1929-1938 yılları Türkiye’de sanayileşmede bazı adımların atılmasıyla istihdamın arttığı ve çalışma hayatının işveren - çalışan çerçevesinde geliştiği bir dönemdir. Bu sebeple çalışma hayatına yönelik düzenlemeler yapılarak 1936 yılında bir İş Kanunu hazırlanmıştır. Henüz çok partili hayata geçilmediğinden halk kitleleri oy gücüne sahip olamamış, var olan İş Kanunu hükümetlerce yeterli görülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra oluşan siyasi ortam ve Türkiye’nin yeni oluşan düzende kendisine yer bulma çabası içsel ve dışsal dinamiklerin birleşmesi sonucunda çalışma ilişkilerinde bir takım değişikliklere gidilmesine neden olmuştur. Bu tarihler Batı Cephesini seçen Türkiye için iki açıdan dikkate değer gelişmelere sahne olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan ilki; İkinci büyük savaşın sonra ermesiyle ABD’nin başını çektiği “Hür Dünya” ideali, demokrasi ve insan hakları temasını gündeme getirmiştir. Savaştan galip çıkan batı cephesi esas olarak 19. Yüzyıl sonlarına denk gelen tarihlerden başlayarak “çalışanların hakları” temasına aşınadır. İkincisi; Bu savaştan galip çıkan ikinci güç, daha sonra “demir perde bloku” niteliğiyle anılan Sovyetler Birliği ve bağlı Doğu Avrupa ülkeleridir. İdeolojik bağlamda “Proletarya Diktatörlüğü” sloganına bağlı bu halk cumhuriyetleri için “emek” kavramı en yüce değer olarak tabulaştırılmıştır. Savaş sonunda bu iki blok çok sert bir siyasi söylemle karşılıklı tehdit, gerilim ve silahlanma yarışına girmişti. Özellikle çalışan kesimler üzerinden yürütülen bu ideolojik- politik mücadele şüphesiz ki Türkiye’yi de etkilemiştir. Bir yandan Batıda gelişen “Hür Dünya” temalı demokrasi akımı, diğer yandan Sovyet kaynaklı “Marksist-Leninist Proletarya” söylemi ikili etkilenme ve çatışma ile çalışma hayatında düzenlemeler yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaç çalışanların hak ve taleplerini olumlayan, onları motive eden bir etken olmuştur. Bu bağlamda geçmişte yaşanan tarihi - sosyal çerçeveyi değerlendirmenin dönemin şartlarını anlamak açısından önem taşımaktadır.

1946 yılında derneklerin kuruluşunda tescil zorunluluğu getiren ve bazı tür cemiyetlerin kurulmasını yasaklayan 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu’nda değişiklikler yapılması ile CHP dışındaki siyasi partilerin kurulmasının yanı sıra sınıf esasına dayanan cemiyetlerin de kurulması uygun hale gelmiştir. 1945 yılında Çalışma Bakanlığı’nın ve İşçi Sigortaları Kurumu’nun kurulması; 1946 yılında ise İş ve İşçi Bulma Kurumunun oluşturulması sürecin önemli kısmını tamamlayan halkalardandır.² Siyasi açıdan bakıldığında çok partili yaşamın kendine özgü dinamiği, sağlanan haklar ve gelişmeler Türk siyasetinde pekiştirici bir etki yapmıştır.

Çok partili yaşama geçişle birlikte artık geniş halk kitleleri toplum sahnesinde seyirci değil aktör olarak yer almaya başlamışlardır. Siyasi iktidarlarda bu duruma paralel olarak en azından seçimden seçime işçi, köylü ve esnaf gibi kalabalık halk kesimlerinin ekonomik ve

²Ahmet Makal, “Cumhuriyet’ten 21. Yüzyıla Türkiye’de Çalışma İlişkileri”, Düünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Ed. Mehmet Zencirkıran, Nova Yay., Ankara 2006, s. 383.

sosyal isteklerini dikkate alıp şu veya bu şekilde onlara cevap vermek zorunda kalmışlardır.³ Diğer bir deyişle siyasi partiler kalabalık halk kesimlerinin isteklerine cevap vermek için söylemler üretmeye başlamışlardır.⁴ Demokrat Parti çok partili siyasi hayatın geçerli kuralları çerçevesinde bu kesimlerin çıkarlarını göz önüne alarak muhalefet yıllardan itibaren bu doğrultudaki politikalarını sürdürmüştür.

Çok partili hayatın getirdiği kurallar ve Demokrat Parti'nin uyguladığı muhalefet stratejisi neticesinde İş Mahkemeleri Kanunu ve İş Kanunu'nda yapılan değişiklikler gibi çalışma hayatına yönelik olumlu birçok adım atılmıştır. 1947 tarihinde işçilere sendikalarda örgütlenme hakkı veren Sendikalar Kanunu çıkarılmıştır. Ancak bu kanun sendikaların siyasi faaliyetlerini ve grevleri yasaklamıştır. Bunun üzerine Demokrat Parti muhalefet yıllarında ve iktidarının ilk yıllarında işçilere grev hakkını savunmuştur.⁵

Demokrat Parti'nin iktidarda bulunduğu yıllar içerisinde mevcut düzenin çalışma ilişkilerine yeterli gelmeyeceği düşüncesi ile İş Kanunu'nda tadiller yapma ve yeni yasalar çıkarma gereği duymuştur. Çalışmamızda 1950-1960 yılları arasında bireysel ve toplu iş ilişkileri açısından Demokrat Parti hükümetinin getirdiği düzenlemeler incelenecektir.

1.ÇALIŞMA YAŞAMININ DÜZENLENMESİNDE BİREYSEL İŞ İLİŞKİLERİNE YÖNELİK DÜZENLEMELER

1.1 İş Kanunda Yapılan Tadiller ve Çıkarılan Kanunlar

Demokrat Parti'nin iktidarda bulunduğu dönem boyunca çalışma hayatı 1936 yılında kabul edilen 3008 sayılı İş Kanunu çerçevesinde şekillenmiştir. Ancak 1936 tarihinden 1950'li yıllara gelene kadar yaşanan gelişmeler ve değişimler çalışma hayatında bir takım düzenlemeler yapmayı zorunlu kılmıştır. Bu amaçla Demokratlar İş Kanunu'nda birçok düzenleme yapmışlardır.

3008 sayılı İş Kanunu'nun kapsam açısından ciddi sınırlamaları bulunmaktaydı.⁶ Bu sınırlamalardan ilki işçi tanımıyla ilgilidir. 3008 sayılı İş Kanunun 1. maddesine göre işçi “*Bir iş akdi dolayısıyla başka bir şahsın iş yerinde bedenlen veyahut bedenlen ve fikren çalışan kimse*”⁷ olarak tanımlanmıştır. Yasa fikren çalışanları işçi tanımlamasının dışında bırakmıştır.⁸ Oysa basın mesleğinde çalışanlarında koruyucu bir takım haklara sahip olması gerekmektedir. Bu amaçla Bakanlık 9 Şubat 1951 tarihinde Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki İlişkilerin Düzenlenmesi Hakkında bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Tasarı hazırlanırken çeşitli ülkelerin bu konudaki mevzuatları titizlikle incelenmiştir. Ayrıca tasarıda gazeteciler ve yazarların ihtiyaçları yasanın temel niteliklerini meydana getirmiştir.⁹

Yasa, dönemin çalışma koşullarına göre reform sayılacak hükümler içermiştir. Daha önce hiçbir yasada gazeteci tanımlaması yapılmamıştır. Kanun, gazeteci tanımlamasını şu şekilde

³ Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908- 1985, Gerçek Yay., Ankara 1990, s.73.

⁴ İlkin Sunar, “Demokrat Parti ve Popülizm”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, S.8, İletişim Yay., Ankara 1985,s. 2081.

⁵ Eric Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yay., Ankara 2003, s.315.

⁶ Ahmet Makal, “Demokrat Parti Döneminde Bireysel Çalışma İlişkilerine Yönelik Hukuksal Düzenleme ve Uygulamalar”, Mülkiye, S. 27, Ankara 2003, s. 283.

⁷ TC. Resmi Gazete, 15 Haziran 1936.

⁸ Cahit Talas, Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politikası, Bilgi Yay., Ankara 1992, s. 105.

⁹ Gece Postası, 10 Şubat 1951.

yapmıştır: “*düşün ve sanat işlerinde ücret karşılığı çalışanlara gazeteci denir*”.¹⁰ Mehmet Faruk Güntunca “*Fikir İşçileri Kanunumuz*” başlıklı yazısında bu yasanın yürürlüğe girmesi ile basın mensuplarının geçici bir meslek grubu olmadığını, karşılıklı vazifelerin bulunduğu gerçek bir meslek kolu olduğunu tespitinin yapıldığını söylemiştir.¹¹

13 Haziran 1952 yılında yürürlüğe giren yasa ile¹² basın mesleğinde çalışanlara önemli haklar sağlanmıştır. Daha önce yalnızca devlet memurlarına tanınan yıllık ücretli izin hakkı kabul edilen bu yasa ile gazetecilere de tanınmıştır. Yasa ile gazetecilerin işverenle içinde işin türü, ücret miktarı, gazetecinin kıdemi gibi kayıtların yer aldığı bir yazılı sözleşme yapılmasını zorunlu kılmıştır. Sözleşmenin feshi halinde önceden bildirilmesi ve tazminat ödenmesi zorunluluğu da ayrıca ilave edilmiştir. Haftalık tatil hakkı, sendika kurma hakkı ve sosyal sigortalara tabi olma zorunluluğu da yasanın kapsamına alınmıştır. Yasa ayrıca gazetelerin dini bayramlarda yayımlanması konusunda bir kanun koyarak gazetecilere ortak tatil zamanı yaratmıştır.¹³ Dönem itibarıyla yasanın getirdiği yeniliklerden bir diğeri de bir gazetecinin dahi çalıştığı gazetenin bu yasaya uyma zorunluluğudur.¹⁴ Basın-İş Kanunu çıkarıldığı dönem içerisinde önemli bir boşluğu dolduran, gazetecileri koruyucu maddeler içeren, ilerici bir yasadır. Bu kanun 1954 ve 1961 tarihinde geçirdiği iki küçük değişiklik dışında bugün de aynen yürürlüktedir.

İş Kanunu’nun sınırlama getirdiği diğer bir husus işçi sayısı ile ilişkilidir. İş Kanunu’nun 2. maddesinin A fıkrasında “*bu kanun, mahiyeti itibarıyla yolunda işleyebilmesi için günde en az on işçi çalıştırmağı icap ettiren işyerlerine ve buralarda çalışan işçilerle bunların işverenlerine tatbik olunur*” ifadesi yer almıştır.¹⁵ Kanun işverene sayısal bir sınırlama getirerek 10’dan az işçi çalıştırılan işyerlerini yasanın kapsamı dışında bırakmıştır.¹⁶ Ancak 23 Haziran 1952 tarihinde yapılan düzenlemenin sonucunda İş Kanunu’nun dört işçinin dahi çalıştığı yerlerde uygulanmasına karar verilmiştir.¹⁷ Ancak sendikaların birçoğu İş Kanunu’nun bu maddesinin yeniden düzenlenmesini istemişlerdir. İstanbul Teknik Mensucat İşçileri Sendikası’nın 7 Temmuz 1956 tarihinde yapılan Birinci Genel Kurul Toplantısında bir işçi çalıştıran iş yerlerinde bile yasanın uygulanmasını istemişlerdir.¹⁸

İş Yasasında bulunan başka bir sınırlama ise faaliyet alanlarına ilişkindir.¹⁹ İş Kanunun 2. maddesinin Ç fıkrasında “*çiftlik deniz ve hava işleri ile bir ailenin fertleri ve yakın akrabası bir araya toplanarak ve aralarında dışarıdan başka işçiler katılmayarak ev içinde yapılan işlere bu kanunun hükümleri şamil değildir*” şeklinde ifade edilmesi ile bu işler kanunun kapsamı dışında bırakılmıştır.²⁰ 25 Ocak 1950 tarihinde çıkarılan 5518 sayılı kanun ile İş Yasası’nın 2. maddesinin Ç fıkrasında kapsam dışında bırakılan “*Çiftçilik, deniz ve hava nakliyatı; çiftçilik yerine tarım işleri ikame edildi*” şeklinde değişikliğe uğramıştır.²¹ Ancak hala deniz işlerinde

¹⁰ Talas, a.g.e., s. 139.

¹¹ Mehmet Faruk Güntunca, “Fikir İşçileri Kanunumuz”, *Her Gün*, 14 Haziran 1952.

¹² TC. Resmi Gazete, 20 Haziran 1952.

¹³ Nuran Yıldız, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, S.51, Ankara 1996, s. 488.

¹⁴ Sabahattin Zaim, Türkiye Fikir İşçileri ve İstihdam Şartları, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1956, s.11.

¹⁵ TC. Resmi Gazete, 15 Haziran 1936.

¹⁶ Talas, a.g.e., s. 105.

¹⁷ *Her Gün*, 23 Haziran 1952.

¹⁸ *Gece Postası*, 8 Temmuz 1956.

¹⁹ Makal, a.g.m., s. 284.

²⁰ TC. Resmi Gazete, 15 Haziran 1936.

²¹ Makal, a.g.m., s. 284.

çalışan gemi adamları yasanın kapsamı dışında ve devletin sosyal politikasının dışında tutulmuştur. Türkiye’de 1950’li yıllarda sayısı 30.000 olarak tahmin edilen bu geniş kesimin kapsam dışında bırakılması büyük eksiklik meydana getirmiştir.²²

Deniz işçilerine ait bir kanunun bulunmayışı çalışanlar ve sendikacılar tarafından da sıklıkla eleştirilen bir konu olmuştur. Bu sebeple Çalışma Bakanlığı uzun incelemelerden sonra yeni bir kanun tasarı hazırlanmış ve fikirlerinin alınması için tasarıyı sendikalara göndermiştir. Bunun üzerine TÜRK - İŞ bu yasanın hangi sebeplere dayanarak hazırlandığı hakkında Çalışma Bakanlığından bilgi istemiştir. Bakanlık kanun projesinin; çalışma şartlarının henüz düzenlenmediği geleneksel yöntemlere dayalı kurallara bırakılmış iş ve işverenlerin karşılıklı haklarının düzenlenmesi, sosyal güvenliklerinin ve çalışma emniyetlerinin sağlanması amacını taşıdığını belirtmiştir.²³ 21 madde halinde hazırlanan kanun tasarısında kaptan ve işveren kavramlarının tarifi de yapılmıştır.²⁴ Tasarıda fazla mesai yapıldığında saat başına alınacak ücretin normal çalışma ücretinin saat başına yüzde 25’i ile yüzde 50’si arasında yükseltilmesi ön görülmüştür.²⁵ 10 Mart 1954 tarihinde kabul edilen Deniz – İş Kanunu²⁶ deniz işlerinde çalışan kesimi koruyucu mevzuat içerisine almıştır.²⁷ Yalnız yasa tüm deniz işçilerini yasa kapsamına almayarak 150 veya daha yukarı grostonluk ticaret gemilerinde çalışan ve çalıştıranları kapsamına almış böylece İş Kanunu’nda olduğu gibi uygulama alanına bazı sınırlamalar koymuştur.

İş Kanunu’nda yapılan değişiklik ile çalışma hayatına bireysel anlamda getirilen en önemli yenilik işçi temsilcilerine hukuki güvence sağlanmasıdır. Değişiklik yapılmadan önce işçi temsilcileri iş akdinin feshi ihbarı bakımından hiçbir kanuni teminata sahip değillerdi. ²⁸ Kanunun 13. maddesinde yapılan değişiklik işlerini kaybetme tehlikesi yaşayan bir kısım işçi temsilcilerine kısmi bir güvence sağlamış işten çıkarımlar karşısında bölge çalışma müdürlüğünün uzlaştırma teşebbüsünden sonra sorunun İl Hakem Kuruluna götürüleceğinin kesinleşmesi hükme bağlanmıştır. İşçinin sendikaya üye olması şikâyet mercilerine başvurusu fesih hakkının kötüye kullanıldığını gösteren diğer durum yanında temsilcilik görevlerinin gerekenleri yapması durumunda işten çıkarılması halinde yazılı önellere ait ücretlerin üç misli tazminat ödeyeceği hükme bağlanmıştır.²⁹

Bu konuyla ilgili İş Uyuşmazlıklarını Uzlaştırma ve Tahkim Tüzüğü de 30 Kasım 1951 tarihinde çıkarılmıştır.³⁰ 1954 yılında İş Kanunu’nun bazı maddeleri değiştirilerek iş uyuşmazlıklarının çözümü ile görevli hakem kurullarının birleşiminde kısmi bir gelişme sağlanarak işçi ve işveren temsilcilerinin bu kurullara katılımı sağlanmıştır. Değişikliğe göre İl Hakem Kurulları kurula başkanlık edecek bir hâkim, Bölge Çalışma Müdürü ve Çalışma Müdürü üyesine bırakılmıştır. Yüksek Hakem Kurulu ise temyiz mahkemesi reislerinden biri Çalışma Genel Müdürü gösterilen adaylar arasından Çalışma Bakanlığı tarafından seçilen ikişer işçi ve işveren temsilcilerinden oluşmaktadır.³¹ 25 Mayıs 1959 tarihinde ayrı bir yasa ile

²² Talas, a.g.e., s. 132.

²³ *Gece Postası*, 22 Ocak 1953.

²⁴ *Gece Postası*, 23 Ocak 1953.

²⁵ *Gece Postası*, 24 Ocak 1953.

²⁶ *TC. Resmi Gazete*, Mart 1954.

²⁷ Makal, a.g.m., s. 301.

²⁸ Pektaş, a.g.m., s. 336.

²⁹ *TC. Resmi Gazete*, 31 Ocak 1950.

³⁰ *TC. Resmi Gazete*, 30 Kasım 1951.

³¹ Pektaş, a.g.m., s.337.

getirilen değişiklikle işçinin temsilcilik görevi nedeniyle işten çıkarılması durumunda diğer hakları saklı kalmak kaydıyla tazminat miktarı ücretinin bir yıllık tutarı olarak belirlenmiştir.³²

Demokrat Parti'nin iktidarda bulunduğu süre içerisinde İş Kanunu'nda yapılan tadillerin yanı sıra çalışanları koruyucu birçok yasa dönemin koşullarına uygun olarak çıkarılmış veya yürürlüğe konmuştur. Bu kanunlardan biri de Hastalık ve Analık Sigorta Yasasıdır. Kanun 4 Ocak 1950 tarihinde çıkarılmış³³ fakat tatbiki gecikerek Demokrat Parti zamanında uygulanmaya konmuştur.

İşçi Sigortaları Genel Müdür Yardımcısı Şükrü Soykan Eminönü Halkevinde yürürlüğe girecek olan Hastalık ve Analık Sigortası hakkında basına çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Soykan, Kanunun yürürlüğe gireceği 1 Mart tarihinde sigortaya yeni kaydedilen işçinin en çok 90 gün tedavi edileceğini asgari 160 gün çalışan işçinin 180 gün kadar tedavi edileceğini ve kendilerine tazminat da verileceğini söylemiştir. Verilecek tazminatın işçinin bekâr veya evli olmasına göre kazancının üçte ikisi veya yarısı olacağını belirten Soykan sigortalı işçinin hastanede tedavisi yapıldığı takdirde tedavi için alınan ücretin tazminat miktarından kesileceğini söylemiştir. Ayrıca ödeneklerin geçici iş görmezliğin dördüncü günden itibaren verileceğini de belirtmiştir.³⁴

Çalışanların yasadan faydalanabilmeleri için sürekli bir iş yerinde çalışmaları gerekmiştir. 30 iş günü süren işlerde süreksiz iş yapan işçiler bu kanundan istifade edememişlerdir. Hasta işçilerin sigorta doktorlarından istediklerinde muayene olabilmeleri de kapsam içindedir.³⁵ Analık durumlarında ise gebelik muayenesinin yapılması, doğumda gerekli sağlık yardımlarının yapılması, emzirme ve yardım parasının verilmesi ile sigortalı kadının doğumdan önce ve sonra işinden kaldığı günler için ödenek verilmesini kapsamıştır.³⁶ Yasaya göre doğum yardımı alabilmek için doğumdan 50 gün önce sigortaya haber verilmesi şartı getirilmiştir.³⁷

Bazı sendikacılar Hastalık Sigortası'nın uygulamasının durdurulmasını istemişlerdir. Gerekçe olarak ise Şükrü Soykan'ın sözleri gösterilmiştir.³⁸ İstanbul Mensucat ve Örne Sanayii Sendikası'nın Eyüp Şubesi Başkanı Hayri Aydoğdu hasta işçilerin ilk üç gün ödenek alamayışlarını "haksızlık" olarak nitelendirmiştir.³⁹ İstanbul milletvekili Andre Vahram Bayar ise kanunun 15. Maddesinde bulunan hasta işçilere geçici iş göremezlik ödeneğinin üçüncü günden itibaren verilmesinin ilk günden itibaren verilmesi şeklinde değiştirilmesi için 25 Mayıs 1951 tarihinde TBMM'ye bir kanun maddesi değişikliği teklifi vermiştir. 1 Haziran 1951 tarihinde görüşülmesine karar verilen teklif geçici iş göremezliğin ilk iki gününde ödeneği işverenlerin ödemesini, üçüncü günden itibaren ise devlet tarafından verilmesi şeklinde değiştirilmiştir.⁴⁰ Ayrıca bekâr işçilere yevmiyelerinin dörtte ikisi, evlilere ise üçte ikisi nispetinde ödenek verilmesi de sendikalar tarafından tenkit edilerek adaletsiz bir durum yaratacağı öne sürülmüştür. Daha önceden 120 lira olarak tespit edilen doğum yardımının 60

³² Ayn. Yer.

³³ TC. Resmi Gazete, 10 Ocak 1950.

³⁴ Gece Postası, 22 Ocak 1953.

³⁵ Gece Postası, 6 Nisan 1951.

³⁶ Talas, a.g.e., s. 137.

³⁷ Gece Postası, 6 Nisan 1951.

³⁸ Gece Postası, 1 Mart 1951.

³⁹ Gece Postası, 3 Mart 1951.

⁴⁰ TBMM, Tutanak Dergisi, D.9, C.8, s. 197.

lira olmasının çalışanların maaşları göz önüne alındığında yeterli olmayacağı da diğer bir eleştiri konusu olmuştur⁴¹.

Çalışanların haftada bir gün mecburi olarak tatil yapma izni 1925 yılından itibaren 394 sayılı Hafta Tatili Kanunu ile ilk defa uygulanmaya başlamıştır. 1935 tarihinde ise 2739 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatil Kanunu ile bu tatil haftada 35 saate çıkarılmıştır. Ancak bu izinler çalışanların üzerindeki yükü tam anlamıyla hafifletmeye yetmemiştir. Bu amaçla çalışanları ruhen ve bedenen rahatlatmaya yönelik bir yasanın hazırlanması Demokrat Parti'nin 29 Mayıs 1950⁴² ve 30 Mart 1951 tarihli hükümet programlarında⁴³ ücretli tatillerin sağlanması için araştırmaların yapılacağı ve hafta tatili hakkında hazırlanacak kanun projesinin TBMM'ye sunulacağı şeklinde yer almıştır.

İşçiye Ücretli Hafta Tatili ve Genel Tatil hakkını sağlayan kanun tasarısı 5 Ocak 1951 tarihinde Bakanlar Kuruluna verilmiştir.⁴⁴ Çalışma Bakanı Hulusi Köymen Nazilli'de yaptığı konuşmasında kanun tasarısıyla ilgili şunları söylemiştir; *"Avrupa'nın on beş sanayi memleketinde ücretli Pazar tatili yoktur. Biz, onlara nispetle daha düşük işçi emeğini değerlendirmek yolunda kati bir adım atmış bulunuyoruz"*.⁴⁵ 1951 yılının Ağustos ayında kabul edilip, Mart 1952 yılından itibaren yürürlüğe giren İşçiler Hafta Tatili ve Genel Tatil Günlerinde Ücret Ödenmesi Hakkındaki Kanun'a göre *"İş Kanununa tabi olmak ve iş müddetleri ile alakalı nizamnamelerde kabul edilen günlük iş müddetlerine uygun olarak haftanın altı gününde muntazaman çalışmış olmak şartı ile işveren çalıştırmakta olduğu işçilerine bir iş karşılık olmaksızın yarım gündelik öder"* tanımlaması yapılmıştır.⁴⁶ Ulusal Bayram ve tatil günlerinde çalışırlarsa o gün yüzde elli fazla ücret olarak ödeneceği kararlaştırılmıştır.⁴⁷ 1956 yılında kanunda yapılan değişiklikle yarım ödenen ücret tam ödenir hale gelmiştir.⁴⁸ Hafta tatili yasasının çıkarılmasında 16 Eylül 1951 tarihinde yapılacak ara seçimlerin etkili olduğu görüşü hâkimdir. Buna göre; Demokrat Parti hala etkisi küçük olan bir sınıfın oylarını güvence altına almıştır.⁴⁹

Demokratlar, Garsonluk ve benzeri işlerde çalışanların iş yaşamlarının düzenlenmesi çalışmalarına 1953 yılı başlarında başlamışlardır. Garson ve Benzeri İşçilerin Hizmet Karşılıkları Hakkındaki Kanun Tasarısı 21 Ocak 1953 tarihinde Meclis Çalışma Komisyonunda müzakeresine başlanmıştır. Kırşehir milletvekili Halil Sezai Erkut bu kanun tasarısının önemli bir boşluğu doldurduğu gerekçesiyle öncelikle hükümete teşekkürlerini belirtmiş ardından kanun gerekçesinde belirtilen iş yerinde müşterilerden alınan yüzde onluk nispetindeki servis karşılığının garsonlar adına nasıl toplanıp hangi oranda bölüştürüleceğinin açıkça belirtilmemesini tenkit etmiştir. Çalışma Bakanı Samet Ağaoğlu, yüzde onluk servis karşılığının garsonlar arasında taksim edilme prensibinin doğduğunu belirttikten sonra iş sahiplerinin garsonların hakkı olan bu paraları ödenekleri gerektiğinin kabul edildiğini bunun dışında kalanların ise tüzüğe bırakıldığını ifade etmiştir.⁵⁰ Kanun tasarısı 28 Ocak 1953 tarihinde kabul edilmiştir. Bu yasaya göre *"işveren veya işveren vekiline bırakılan veya bu kimselerden birinin*

⁴¹ Gece Postası, 8 Nisan 1951.

⁴² www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP19htm

⁴³ www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP20htm

⁴⁴ Gece Postası, 6 Ocak 1951.

⁴⁵ Gece Postası, 10 Şubat 1951.

⁴⁶ Cahit Talas, İktisat, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1961, s. 129.

⁴⁷ Şerafettin Pektaş, Menderes'li Yıllar Demokrat Parti Döneminde İşçi Hareketi, Fırat Yay., İstanbul 2012, s.342.

⁴⁸ Talas, a.g.e., s.130.

⁴⁹ Ahmed Feroz, Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980, Hil Yay., İstanbul 1994, s.63.

⁵⁰ TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C. 19, s. 313-315.

nezdinde yahut da bunlardan birisinin nezareti altında bir araya toplanan bütün bahşiş paraların işveren veya işveren vekili tarafından işçilere aynen ve tamamen ödenmesi mecburidir”.⁵¹

Sendika yöneticileri ve işçi temsilcileri İhtiyarlık Sigortası’nın belirli maddelerinin yeniden düzenlenmesini hükümetten talep etmişlerdir. İstanbul Akaryakıt İşçileri Sendikası’nın yıllık genel kurul toplantısında söz alan Ziya Gür; İhtiyarlık Sigortası primlerine devletinde iştirak etmesi gerektiğini belirtmişti.⁵² Ardından da İstanbul milletvekili Ahmet Topçu Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına İhtiyarlık Sigortası’nın belirli kanunlarının yeniden düzenlenmesi hususunda bir tasarı vermiştir. Bu tasarının gerekçesinde İhtiyarlık Sigortası’nın 40. Maddesinde “ihtiyarlık aylığından faydalanabilecek durumda iken işinden ayrılan veya çıkarılan sigortalılar hakkında İş Kanunu’nun 13. Maddesinin kıdemle mütenasip tazminata müteallik hükmü uygulanmaz” hükmünün İş Kanunu’nun 13. Maddesi ile tanınan kıdem tazminatının işçilere uygulanmayacağına göstergesi olmasıdır. Hâlbuki 13. Madde işçilere her hizmet yılı için 15 günlük ücret tutarında bir tazminat verilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak İhtiyarlık Sigortası’nın 40. Maddesi bu durumu ortadan kaldırmıştır.⁵³ Topçu’nun İhtiyarlık Sigortası’nın 40. Maddesinin kaldırılmasına yönelik verdiği kanun tasarısı 15 Şubat’ta Meclis Çalışma Komisyonu’nda görüşülmüş ve maddenin tamamen kaldırılması kararlaştırılmıştır. 1957 yılında bu kanuna yapılan bir tadille 15 yıl sigortalı olanlara ihtiyarlık maaşı verilmesi ve ihtiyarlık aylığına hak kazanamayanlara birikmiş primlerin hepsinin verilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁴

Demokrat Parti iktidarında 1954 tarihinde çıkan yasa ile öğlen dinlenmelerine de bir düzen getirilmiştir. 2 Mart 1954 tarihinde 6301 sayılı Öğle Dinlenmesi Kanunu kabul edildi.⁵⁵ Bu kanunun çıkarılması gerekçesinde “Ankara, İstanbul, İzmir ve daha buna benzer büyük şehirlerimizde İş Kanunu’nun şümülüne girmeyen ve hususi teşebbüsler eliyle idare edilen müesseselerde çalışan memur ve müstahdemler günün erken saatlerinden başlamak üzere her gün geç vakitlere kadar fasılasız çalışmaktadırlar. Arasız çalışma mecburiyeti altında bu vatandaşlar öğle vakitleri ne yemek yiyebilmekte ne istirahat edebilmekte ve ne de evlerinin günlük ihtiyaçları ile alakalı mübrem ve zaruri hizmetlerini görebilmektedirler. Haklı olarak zaman zaman şikâyetlerini dinlediğimiz bu kabil iş sahibi vatandaşlarında memurlar ve iş kanunun tatbik edildiği müesseselerde çalışan emsal, müstahdemler gibi öğle yemeği tatilinden istifade ettirilmesi düşünülmektedir kanun teklifimiz bu maksatla hazırlanmıştır”⁵⁶ denmekteydi. Çalışanlara öğle dinlenmesi hakkında daha elverişli verim almak amacıyla para cezası da verilmiştir.⁵⁷

1956 yılında işçilere Ek Ödeme Yapılması Hususunda bir kanun çıkarılmıştır. İş Yasası’nın işçi kapsamına giren işçilere ücret sistemi ne olursa olsun her yıl bir aylık ücretleri tutarında ek ödeme yapılması kararlaştırılmıştır. Kömür madenlerinde ve yeraltında ağır iş yapanlara ek bir ay daha ödeme öngörülmüştür. Böylece ağır işlerde çalışanları ek ödeme ile ödüllendirme ve özendirme manasını taşımaktadır.⁵⁸ Açık havada çalışan ve yılın bir bölümünde

⁵¹ TC. Resmi Gazete, 3 Şubat 1953.

⁵² Gece Postası, 22 Şubat 1951.

⁵³ Gece Postası, 30 Ocak 1951.

⁵⁴ Her Gün, 5 Şubat 1957.

⁵⁵ TC. Resmi Gazete, 8 Mart 1954.

⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D.9, C.29, ss.1-2.

⁵⁷ Talas, a.g.e., ss. 144-145.

⁵⁸ Talas, a.g.e., s. 145.

çalışan işçilerle mevsimlik işçiler hafta tatili hakkında yararlanamıyordu. 1956 yılında çıkarılan bir yasayla açık havada ve yılın bir bölümü çalışan mevsimlik işçilere de hafta tatili hakkı tanınmıştır.⁵⁹

4 Temmuz 1956 tarihinde kabul edilen 6772 sayılı Devlet ve Ona Bağlı Müesseselerde Çalışan işçilere İlave Tediye Yapılması Hakkında Kanun ile devlet ve ona bağlı kuruluşlarda çalışan olsun ya da olmasın her yıl için birer aylık ücret tutarında ilave ödemede bulunacağı hükmüne bağlanmıştır.⁶⁰ Maden işlerinde çalışanlara ise ödeme iki aylık tutarında olacaktır. Kocaeli milletvekili Sadettin Yalım Demokrat Parti iktidarının senelerce ihmal edilmiş olan Türk işçisine her gün yeni kanunlar getirmek şartı ile çalışanların yaşayış seviyelerinin yükselmesine faydalı olduğunu belirtmiştir.⁶¹

Demokrat Parti iktidarının son aylarında çalışanların çalışma koşullarını düzenleyici yeni bir yasa yürürlüğe girmiştir. Yıllık Ücretli İzin Kanunu 11 Nisan 1960 tarihinde müzakere edilmeye başlamış ve aynı gün kabul edilmiştir. Kanun müzakeresi sırasında söz alan Çalışma Bakanı Haluk Şaman senelik ücretli izin konusunun gelişmiş ülkelerde dahi uygulanmadığını belirterek çalışanların haklarını koruyucu çok önemli bir kanun tasarısı olduğunu belirtmiştir. Adana milletvekili Rıza Tekeli kanun maddeleri içerisinde yer alan ücretli izin haklarının Çalışma Bakanlığı tarafından düzenlenecek bir talimname ile belirlenmesi hususunun iyi uygulanmaz ise çalışanların aleyhine dönebileceğini belirttikten sonra iş yerleriyle irtibat kurulup işçilerin hangi aylarda iş yerlerini terk ettiklerinin tespitinin yapılmasını istemiştir. Bursa milletvekili Necdet Azak ise kanunun işçilerimizin hem ruhları hem de bedenleri üzerinde olumlu etki yapacağını vurguladıktan sonra oylama geçilmiş ve aynı gün 7467 sayılı Yıllık Ücretli İzin Kanunu kabul edilmiştir.⁶²

Kanuna göre; İş yerine girdiği tarihten itibaren bir yıl çalışma koşulunu yerine getiren işçi veya müstahdemler yıllık ücretli izine hak kazanıyordu. Yıllık ücretli izin süresi ise kıdeme göre belirlenmişti. Hizmet süresi 1 yıldan 5 yıla kadar olanlara yılda 12 gün 5 yıldan fazla olanlara 18 gün 15 yıldan fazla olanlara yılda 24 gün yıllık ücretli izin verileceği; 18 ve daha küçük yaştaki işçi ve müstahdemlere verilecek yıllık ücretli izin süresinin 18 günden az olamayacağı ve bu sürelerin asgari olup iş akitleriyle arttırılabileceği belirlenmiştir.⁶³

Demokrat Parti; işçilerin tasarruflarını değerlendirmek, onlara özel imkânlar sağlamak amacıyla İşçi Bankası oluşturma çalışmalarına derhal başlamıştır. Netice itibarıyla 1954 tarihinde işçilerin tasarruflarını değerlendirmek amacıyla bir İşçi Bankası kurulmuştur.⁶⁴ Kayseri Sümerbank İşçilerinin yardım sandığından toplanan para ile kurulmuş bulunan bir buçuk milyon sermayeli İşçi Kredi Bankası Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından açılışı gerçekleştirilmiştir.⁶⁵ Celal Bayar açılış konuşmasında “*Türk’ten Bankacı olmaz.*” zihniyetini kıldıklarını ifade etmiştir.⁶⁶ Merkezi Kayseri’de bulun bankanın on şubesi ve 1948 personeli

⁵⁹ Yıldırım Koç, Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi, Kaynak Yay., İstanbul 2003, s. 75.

⁶⁰ Makal, a.g.m., s. 303.

⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D.10, C.13, s. 63.

⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, D.9, C.13, ss. 104-106.

⁶³ Makal, a.g.m., s. 305.

⁶⁴ Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix, Ankara 2004, s. 407.

⁶⁵ Milliyet, 5 Ocak 1954.

⁶⁶ Zafer, 5 Ocak 1954.

vardı.⁶⁷ Demokratlar döneminde işçi konutlarının yapımına büyük hız verilmiştir. 1953 yılında işçi yapı kooperatiflerine 12.184.553 liralık kredi açılmıştır.⁶⁸

Demokrat Parti zamanında işçi sağlığına ayrılan yatak sayısı iki yıl içinde 1050'ye sosyal sigortaların harcamaları ise 34 milyon liraya çıkarılmıştır. Bu yıllar arasında hastane, sağlık merkezi ve dispanser olmak üzere toplam 34 adet sağlık merkezi hizmete sunulmuştur.⁶⁹ 1950'li yıllarda İşçi Sigortaları Kurumu konut kredisi vermeye başlamıştır. Ayrıca 2 Temmuz 1953 tarihinde 6096 sayılı Askeri Fabrikalar Tekaüt ve Muavenet Sandığına Bağlı İşçilere Mesken Yaptırmaları İçin Borç Para Verilmesine Dair Yasa ile yeni bir olanak yaratılmıştır.⁷⁰ Demokrat Parti döneminde bireysel anlamda çalışanları koruyucu yasalarla birlikte çalışanların yaşam koşullarını da iyileştiren düzenlemeler yapılmıştır.

Türkiye'de asgari ücret uygulamaları ilk defa Demokrat Parti iktidarında⁷¹ 8 Ocak 1951 tarihinde Asgari Ücretin Tespitine Mütteallik Yönetmelik ile başlamıştır. 27 Ocak 1951 tarihinde Bölge Çalışma Müdürlüğü'ne bildirilen yönetmeliğe göre aynı işte çalışan işçilerin asgari ücretlerinde kadın veya erkek olarak fark gözetilmeyecektir. Asgari ücretleri Bölge Çalışma Müdürlüğü'nün Başkanlığında faaliyete geçecek bir komisyon tarafından tespitinin yapılacağı yönetmelikte ayrıca belirtilmiştir. Yönetmelikte asgari ücretin bir işçinin bir çalışma günü karşılığı olarak normal gıda, giyim, sağlık, yakacak, mesken vb. temel ihtiyaçları ödeyecek kadar verilmesi şeklinde belirtilmiştir. Hukukçular asgari ücretin iş yerinin ödeme gücünden daha yüksek olduğu hallerde ücreti işverenin ödeyemeyeceği durumların doğabileceği bu yüzden işçi düzenlemelerine gidileceğinin kaçınılmaz olabileceğine dikkat çekmişlerdir.⁷²

1951- 1957 yılları arasında asgari ücrete yönelik yapılan uygulamalar genelde yetersiz kalmıştır. Çünkü yerel komisyonlar asgari ücretin anlamını tam olarak kavrayamadıklarından dolayı aynı iş kolunda iki komşu il arasında farklı asgari ücretler ortaya çıkmıştır. Tespitler özellikle dönemin ilk yarısında sınırlı kaldığı gibi uygulama hatalarından kaynaklanan bazı olumsuzluklarda yaşanmıştır. Özellikle tarım sektöründe bu ücret belirlemelerine uyulmamıştır. Tabii ki bunların tam olarak uygulanmamasında etkin müeyyidelerin bulunmaması da bir etkindir.⁷³ Basın-İş ve Deniz-İş Yasaları çıkarıldıktan sonra 1955 yılında Gazetecilerin ve Gemi adamlarının Asgari Ücretlerinin Tespitine Mütteallik Talimatname çıkarılmıştır.⁷⁴ Böylece asgari ücret belirlenmesinde iş kollarının kapsamı genişletilmiştir. Dönem içerisinde aşağıda nedenleri incelenecek grev hakkı ile desteklenmiş bir toplu pazarlık rejiminin varlık kazanmamış olması asgari ücreti işçilerin çalışma ve yaşama koşulları bakımından önemli ve hayati hale getirmiştir.⁷⁵

Bireysel çalışma ilişkileri açısından bu dönemi değerlendirildiğinde bağımlı çalışan kesimi koruyucu çok sayıda düzenlemenin yapıldığı görülmüştür. Dönem içerisinde İş Kanunu'nun eksiklerini tamamlayıcı ve çalışanların çalışma şartlarını iyileştirici yasalar çıkarılmıştır.

⁶⁷ A. İlkin, "İşçi Kredileri Bankası", Ekonomi Ansiklopedisi, C.2 S. 16, s. 16.

⁶⁸ Albayrak, a.g.e.,s.407.

⁶⁹ Ayn. Yer.

⁷⁰ Koç, a.g.e., s.75.

⁷¹ Makal, a.g.m., s. 384.

⁷² Gece Postası, 28 Ocak 1951.

⁷³ Makal, a.g.e., s. 496-497.

⁷⁴ Ahmet Makal, Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri 1946-1963, İmge Yay., Ankara 2002, s.495.

⁷⁵ Makal, a.g.e., s.492.

2. ÇALIŞMA YAŞAMININ DÜZENLENMESİNDE TOPLU İŞ İLİŞKİLERİNE YÖNELİK DÜZENLEMELER

2.1 Grev Hakkı

Demokrat Parti iktidarında toplu iş ilişkilerine yönelik düzenlemelerin en önemlisi ve şüphesiz en tartışılanı grev konusudur.

1936 yılında kabul edilen İş Kanunu'nun 72. maddesi grev ve lokavtı açık bir şekilde yasaklanmış, greve gidenlere ve lokavt yapanlara para ve hapis cezaları verilmesini öngörmüştür. Ancak İş Kanunun kapsamına girmeyen yerlerde grev ve lokavt yasakları geçerli olmamıştır. Aynı kanunun 73. maddesinin birinci fıkrasında grev tanımı şu şekilde yapılmıştır; on - elli ile beş yüz işçinin çalıştığı yerlerde toplam işçi sayısının beşte biri kadar ve beş yüzden fazla işçinin çalıştığı yerlerde en az yüz işçinin iş bırakması durumuna grev denir. İkinci fıkrada ise grevin kapsamı genişletilerek iş bırakmalardan dolayı faaliyetin kısmen dahi yavaşlaması grev olarak sayılmıştır.⁷⁶ Bu tanımlamalar bir anlamda 1950 yılına kadar iktidarın greve bakış açısını ortaya koymuştur.

Demokrat Parti çalışanlara grev hakkının verilmesini ilk defa 1947 tarihinde Sendikalar Kanunu'nun Meclis'te görüşülmesi sırasında savunmuştur. Demokrat Parti Çanakkale milletvekili Suphi Batur "*Grev esasının suiistimal edilmesine imkân bırakmayacak takyidatla mevzuatımıza ithal etmenin demokratik bir zaruret olduğunun mütalaasındayız*"⁷⁷ sözleri ile greve verdiği desteği açıkça ifade etmiştir. Fuat Köprülü ise "*Eğer grev hakkı tanımiyorsa kabul etmiyorsa Sendika Kanunu'nun hikmeti vücut bulmaz*" sözleriyle işçilere grev hakkının verilmesinin önemini belirtmiştir.⁷⁸ Demokrat Parti grev hakkını 1949 tarihinde partinin ikinci büyük kongresinde alınan kararla parti programına ilave etmiştir. Demokratlar parti programında "*...her türlü siyasi tesir ve maksatlar dışında kalmaları şartı ile işçi sendikalarının grev hakkını tanıması fikrindeyiz*" şeklinde belirtmiştir.⁷⁹ Demokrat Partililer muhalefette oldukları dönem boyunca iktidarı çalışanlara grev hakkının tanınmamasından dolayı sık sık eleştirmişlerdir. İktidar ise Türk İşçisinin grevi istemediğini belirterek istemedikleri hakkın verilmeyeceğini belirtmiştir.

Meclis'te grev konusunda düşüncelerini sıklıkla belirten Demokrat Partililer seçim propagandalarında da grev konusuna yer vermişlerdir. Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, 14 Mayıs seçim çalışmalarına 2 Nisan 1950 tarihinde İstanbul İl İdare Heyeti ve milletvekillerinin katıldığı Kasımpaşa'daki toplantı ile başlamıştır. Burada bir konuşma yapan Bayar; "*grevin iki tarafı keskin bir silah olduğu ileri sürülüyor. Bizim kanaatimiz şudur memleketimizde fertlerin hak ve hürriyetlerini sağlamak istiyoruz. Bu sebeple iki tarafı keskin dahi olsa grevi işçilerimize tanıyoruz*" şeklindeki sözleriyle grev hakkının işçilere verileceğini açıkça belirtmiştir.⁸⁰ Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimleri öncesinde 9 Mayıs 1950 tarihinde yayınladığı seçim beyannamesinde "*işçi ve köylü meseleleri ehemmiyetle ele alarak garp demokrasilerinde kabul edilen esaslar dairesinde ve iktisadi imkânlarımızla mütenasip olarak*

⁷⁶ Pektaş, a.g.e., s.74.

⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, C.4, s.299.

⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, C.4, s.305.

⁷⁹ Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Doğu Matbaası, Ankara 1949, s. 49.

⁸⁰ Cumhuriyet, 3 Nisan 1950.

bir an evvel halletmek hayati bir davamızdır” şeklinde üstü kapalı olarak grev hakkı ele alınmıştır.⁸¹

Celal Bayar’ın; işçi kesiminin yoğun bir biçimde bulunduğu İzmir’de 9 Mayıs 1950 tarihinde yaptığı konuşmada grev konusunu değerlendirerek “*İş Kanununu sırasında grev meselesinin mevzu bahis olduğunu ancak Halk Partisi’nin esaslı kararı olmak üzere kanuna derç edilmemesi lazım geleceğini ifade edildiğini belirterek bunu izahtan maksadım intihap zamanlarında siyasi tertiplerin ne suretle cereyan ettiğini tebarüz ettirmektir demektir. Nasıl vaktiyle sendika kabul edilmemiş ve ancak bizden sonra bilahare kabul edilmişse yarın yine Demokrat Parti kararına imtisalen grev hakkının kabulünü de mütemayil oldukları anlaşılmaktadır. Muhakkak ki arkadaşlar grev keskin bir silahtır ve acemi insanların eline geçince felaket getirebilir fakat biz hiçbir zaman grevi başıboş bırakılacak istenildiği zaman zaman yapılacaktır diye düşünmedik ve şuursuz insanların eline alet olacaksa ne çıkar diye meseleyi hafife almış değiliz. Fakat demokrasinin icabı olarak işçinin hakkı olan grevi işçiye mal etmeği iktisadi siyasi içtimai bir zaruret olarak görüyoruz. Onlar evvela kanuni haklar malik olacaktır. Teşkilatlarını yapacaklar, haklarının çiğnendiğini gördükleri zaman yapacağımız kanun tahrifatı dâhilinde haklarını koruyacaklardır. Memlekette başıboş bir dava açmış bulunmaktayız*” sözleriyle partinin grev konusundaki düşüncelerini ifade etmiştir.⁸²

Demokrat Parti, seçimlerin kazanılmasından sonra 29 Mayıs 1950 tarihinde Adnan Menderes başkanlığında okunan hükümet programının içinde de grev hakkına yer vermiştir. Programda grev hakkının demokratik ülkelerde olduğu gibi iç düzeni ve ekonomik durumu bozmayacak şekilde işçilere tanınacağı ifade edilmiştir.⁸³ 2 Haziran 1950 tarihinde hükümet programına yapılan eleştirilere cevap veren Adnan Menderes grev hakkı konusunda kaçamaklı sözler kullanmadıklarını belirterek hükümet programında bu konunun açık ve sarıh olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴

Hükümet grev hakkı ile ilgili çalışmalara 1950 yılında başlamıştır. Çeşitli ülkelerin grev hakkı ile ilgili mevzuatlar incelenmiştir. Sonuç itibariyle Çalışma Bakanlığı farklı ülkelerin grev mevzuatlarının ülkemize uygun olmadığı kanaatine varmıştır. Gerekçe olarak da sendikaların mali durumlarının müsait olmadığı bu sebeple grevlerin işçileri zor duruma sokacağı gösterilmiştir. Bu gelişmelerin yaşandığı sırada Çalışma Bakanı Hulusi Köymen, 30 Ocak 1951 tarihinde Çalışma Bakanlığı bütçesini müzakere sırasında milletvekillerinin sorularına cevap vererek işçiye grev hakkı tanınmasının yalnız İş Kanunu’nda yasak olan maddenin kaldırılması ile olmadığı bundan başka birçok hususların belirtilmesi gerektiğini ve hangi hizmetlerde grevin yasak olduğunun belirtilmesi lazım geldiğini söylemiştir.⁸⁵

Yabancı ülkelerin grev mevzuatlarının Türkiye’ye uygun olmaması hükümeti bir grev tasarısı hazırlamaya itmiştir. Hükümet grev kanunun yıkıcı değil yapıcı olacağını ve kamu hizmeti gören iş yerlerindeki işçilerin istedikleri zaman grev yapamayacakları hazırlanacak tasarıda dikkat edilecek hususlar olarak belirtmiştir.⁸⁶ Son şeklini 14 Nisan 1952 tarihinde alan tasarıya göre kamu hizmeti gören ve savunma gücümüzle alakalı bulunan iş yerlerinde grev yasağı muhafaza edilmiştir. Ayrıca hükümete seferberlik ve olağanüstü durumlarda grevleri

⁸¹ Milliyet, 9 Mayıs 1950.

⁸² Özel Şahingiray, Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri (1920-1953), İş Bankası Yay., İstanbul (t.y), ss.74-75.

⁸³ TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.1, s. 29.

⁸⁴ Yeni Sabah, 3 Haziran 1950.

⁸⁵ Gece Postası, 1 Şubat 1951.

⁸⁶ Gece Postası, 2 Nisan 1951.

yasak etme yetkisi tanınmıştır. Grev ilanı uzlaşma teşebbüsünün herhangi bir netice vermediği durumlarda başvurulması gerektiği kabul edilmiştir.⁸⁷ Hazırlanan “Grev - Lokavt Kanunu” tasarısı görüşleri öğrenilmek üzere çeşitli işçi örgütlerine de gönderilmiştir. İşçi çevreleri tasarıyı sınırlandırıcı olarak nitelendirmişlerdir.⁸⁸ Tasarının hazırlanma maksadı olarak 1951 ara seçimlerine yönelik siyasal bir yatırım amacı olarak görülmüştür.⁸⁹ Dönem boyunca Demokrat Parti’nin çalışanlara grev hakkını vermemesi bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

Hükümetin grev hakkını işçilere verme çalışmaları devam ederken çeşitli nedenlerden dolayı zaman zaman protestolar ve iş bırakmalar gerçekleşmiştir. 21 Mart 1952 tarihinde Ankara’da tüm taksi şoförleri saat 08.30’dan itibaren iş bırakmışlardır. İş bırakmalarının sebepleri Ankara Belediye meclisinin toplantıda aldığı plaka resminin arttırılmasıdır. 1555 kişiye yakın şoför korna çalma suretiyle protesto etmişlerdir. Saat 12’ye kadar yolcu taşımamışlar ardından bazı şoförler hakkında tahkikat başlatılmıştır.⁹⁰ Şoförlerden 10’u adliyeye teslim edilmiş ve tutuklanmışlardır. 80 kişi de nezarete alınarak tahkikat genişletilmiştir.⁹¹ 8 Nisan 1952 tarihinde yapılan ilk duruşmada tutuklu bulunan sanıkların tahliyesine karar verilmiştir.⁹² Şoförlerin yaptığı bu iş bırakma eylemi dönemin gazetelerinde “ilk kanunsuz grev” olarak nitelendirilmiştir.⁹³

1952 yılında hazırlanan grev tasarısının bir türlü meclise getirilmemesi üzerine Millet Partisi Zonguldak milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller 14 Ocak 1953 tarihinde bir soru önergesi vermiştir. Çalışma Bakanı Samet Ağaoğlu soru önergesine verdiği cevapta programlarında yer alan bir vaadi yerine getirecek olan kurumun partinin meclis grubu olduğunu belirtmiştir. Boyacıgiller ise Demokrat Parti’nin muhalefet yıllarında grev hakkını savunduğunu belirtmiştir. Ayrıca grev hakkının demokrasinin ana direklerinden biri olduğunu da ifade etmiştir. Demokrat Parti’nin dört buçuk sene grev hakkını işçilere vereceğiz vaadini gerçekleştirmediğini açıkça söylemiştir.⁹⁴ Millet Partisi milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller kürsüden inerken Yozgat milletvekili Halil İçöz “konuştuklarını yaz” demiştir. Boyacıgiller “ben sizin apartmanlarınızı yazıyorum” şeklinde cevap vermiştir ve mecliste karışıklık çıkmıştır.⁹⁵

Çalışma Bakanı Hayrettin Erkmen 30 Ocak 1954 tarihinde İstanbul Gazeteciler Sendikasında bir basın toplantısı yapmıştır. Çalışma Meclisi ve Çalışma Bakanlığı’nın diğer faaliyetleri hakkında gazetecilere önemli açıklamalarda bulunmuştur. Bir gazeteci Çalışma Bakanı’na grev konusunun mecliste konuşulup konuşulmayacağı hakkında bir soru yöneltmiş Bakan da konunun partinin programında yeri olduğunu ve bu husustaki hazırlıkların inceleme aşamasını geçtiğini biraz daha sabredilmesi gerektiği belirtmiştir.⁹⁶

Bu gelişmeler yaşanırken grev tartışmaları ve işçi sendikalarının grev hakkı talepleri artarak devam etmiştir. 7 Haziran 1954 tarihinde yapılan Tekstil Sendikası İşçileri Kongresinde

⁸⁷Her Gün, 15 Nisan 1952.

⁸⁸Ahmet Makal, “Türkiye’de 1946-1960 Dönemindeki Grev Tartışmaları Üzerine Bir Çözümleme Denemesi I”, Birikim, S. 182, Ankara 2004, s.59.

⁸⁹Mesut Gülmez, Meclislerde İşçi Sorunu ve Sendikal Haklar (1903-1961, Öteki Yay., Ankara 1995, s. 318.

⁹⁰Milliyet, 22 Mart 1952.

⁹¹Milliyet, 23 Mart 1952

⁹²Gece Postası, 3 Nisan 1952.

⁹³Ali Şağan, “Demokrat Parti İktidarı ve Grev Hakkı”, 21 Yüzyılda Eğitim ve Toplum, S.3, 2004, s. 112.

⁹⁴Gece Postası, 15 Ocak 1953.

⁹⁵Zafer, 15 Ocak 1953.

⁹⁶Akşam, 31 Ocak 1954.

söz alan delegeler grev hakkının verilmesini talep etmişlerdir.⁹⁷ 15 Temmuz 1954 tarihinde İzmir’de zam isteyen liman işçileri yevmiyelerinin arttırılması için izinsiz iş bırakmışlardır.⁹⁸ 18 Temmuz tarihinde yevmiyelerinde artış kararı neticesinde eylemleri sona ermiştir.⁹⁹

20 Şubat 1955 tarihinde İstanbul Sendikalar Birliği’nin yaptığı toplantıda grevin sendikacılıkta çok önemli olduğunun altı çizen sendika temsilcileri grevin hala kabul edilmediğini, demokratik ülkelerde bu hakkın tanındığını belirtmişlerdir.¹⁰⁰ Ayrıca İstanbul İşçi Sendikaları Birliğinin iki senede bir yapılan genel toplantısında delegeler grevsiz sendikaların “*cereyansız ampulden farksız*” olduğunu ileri sürerek grev hakkının bir an önce verilmesini şiddetle talep etmişlerdir.¹⁰¹ Hatta İstanbul Tekstil İşçileri Sendikası Eyüp Kongresinde grev hakkı istemiyle Başbakan Adnan Menderes’e ve Çalışma Bakanı Hayrettin Erkmén’e bir telgraf çekmişlerdir. Telgrafta çalışanlara grev hakkının kesin olarak verilmesini talep etmişlerdir.¹⁰²

6 Şubat 1956 tarihinde Çalışma Bakanlığı’nın bütçe encümeni görüşmelerinde Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan Milletvekillerinin İş kanunu, asgari ücret ve grev hakkı konularındaki sorularına cevap vermiştir. Grev hakkının hükümet programında yer aldığı ve işçilere verilmesi gereken bir görev olduğunu söylemiştir. Grev hakkının sağlanması için sendikaların mali ve yapısal anlamda çok güçlü olması gerektiğini ifade eden Tarhan ayrıca işçilerin sadece yüzde yirmi beşinin sendikalı olduğunu, kalifiye işçilerin daha çok olması gerektiğinin aksi takdirde grevin işçilerin aleyhine olabileceğini ifade etmiştir. Bu durumda üretim fiyatlarının artacağını bunun doğal bir sonucu olarak da genel fiyatlarda artışın olacağını söyleyerek bu sorunlar çözülmeden grev hakkının verilemeyeceğini belirtmiştir.¹⁰³ Çalışma Bakanı’nın bu sözleri sendika temsilcileri tarafından işçilerin kalifiye ve acemi şeklinde ayrılamayacağı şeklinde eleştiriye tabi tutulmuştur.¹⁰⁴

1956 yılından itibaren muhalefet de çalışanlara grev hakkının verilmesi konusunu gündemlerine almışlardır. Hatta İsmet İnönü 17 Şubat 1956 tarihinde İstanbul İşçi Sendikaları Birliğinin daveti üzerine birliği ziyarete gitmiştir. Burada bir konuşma yapan muhalefet lideri grev hakkının verilmesi için çalışacaklarını ve işçilere daima yardımcı olacaklarını belirtmiştir.¹⁰⁵ Bu ziyaretin akabinde 28 Şubat 1956 tarihinde mecliste Demokrat Parti Kocaeli milletvekili Sadettin Yalım söz alıp İsmet İnönü’nün İşçi Sendikaları Birliği Genel Merkezi’ni ziyaret etmesini “*muhalefet bu mevzuyu istismar ediyor*” sözleriyle eleştirmiştir.¹⁰⁶ Bu gelişmelerin yaşandığı sırada 11 Mart 1956 tarihinde Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan Kırıkkale’deki konuşmasında grev hakkı konusunda gerekli kanun tasarısının 1956 yılı sonundan evvel veya 1957 yılı başlarında meclise sunulacağını söylemiştir.

1957 seçimlerinde milletvekili adaylıklarını koyan işçi adayları da grev konusuna temas etmişlerdir. Gemi Adamları Sendikası Başkanı Demokrat Parti İstanbul milletvekili adayı Rüştü Güneri, “*kayıtsız şartsız grevin bahis konusu olmayacağını, grevin zamanla mekânla alakalı olduğundan kayıtsız şartsız sayılamayacağını*” belirtmiştir. CHP İstanbul milletvekili aday

⁹⁷ Vatan, 6 Haziran 1954.

⁹⁸ Hürriyet, 16 Temmuz 1954.

⁹⁹ Hürriyet, 19 Temmuz 1954.

¹⁰⁰ Akşam, 21 Şubat 1954.

¹⁰¹ Her Gün, 29 Nisan 1954.

¹⁰² Akşam, 31 Mayıs 1956.

¹⁰³ Cumhuriyet, 15 Şubat 1956.

¹⁰⁴ Her Gün, 8 Şubat 1956.

¹⁰⁵ Milliyet, 18 Şubat 1956.

¹⁰⁶ TBMM. Tutanak Dergisi, C. 10, s. 1125.

Bedii Süngütay ise “ *Demokrat Parti iktidara gelmeden grev hakkı verecekti. Hâlbuki şimdi Türk işçisinin grevi kullanacak seviyeye gelmediğini söylüyorlar*” diyerek Demokratları eleştirmiştir.¹⁰⁷

Çalışma Bakanı Hayrettin Erkmen 17 Ocak 1958 tarihinde bir basın toplantısı yapmıştır. Çeşitli konulara temas eden Erkmen sözü grev meselesine de getirmiştir. Grevi yasaklamak için kesin bir kararın olmadığını batı ülkelerinde bile grev hakkının sınırlı olduğunu hatırlattıktan sonra ekonomik durumumuzu tehdit edecek bir grev şeklinin mümkün olmayacağını söylemiştir.¹⁰⁸

Grev hakkının verilmesi konusunun tam olarak kesinleşmemesi kanunsuz grevlere bir yenisi eklenmesine neden olmuştur. 23 Mayıs 1959 tarihinde Rami’de Lanateks Yünlü Dokuma Fabrikasında 22 Mayıs’ta işten çıkarılan Hamdi Doğan isimli işçinin işe geri alınması için 52 işçi grev yapmıştır.¹⁰⁹ İşçinin işe geri alınması ile problemsiz bir şekilde grev sona ermiştir. 18 Aralık 1959 tarihinde TBMM başkanlığına sunulan Kolektif İş Mukaveleleri Hakkında Kanun Lahiya’sı hükümetin greve bakışını son olarak ortaya koymuştur. Bu tasarı çalışma sisteminde herhangi bir radikal değişiklik içermemiştir.¹¹⁰

29 Ocak 1960 tarihinde Mecliste Bütçe Encümeninde işçiye grev hakkının verilmesi hususu iktidar ve muhalefet arasında bir kez daha tartışmaya sebep olmuştur. Demokrat Parti milletvekilleri memleketin iktisadi durumunun henüz greve tahammül edecek şekilde olmadığını ifade etmişlerdir. CHP Adana milletvekili Suphi Baykam Demokratları grev konusunda samimi olmamakla tenkit etmiştir.¹¹¹ Demokrat Parti Siirt milletvekili Mehmet Daim Sualp işçilerin bugünkü hallerinden memnun olduklarını ve grev istemediklerini ifade etmiştir.¹¹² Hükümet 17 Mart 1960 tarihinde yeni bir İş Kanunu hazırlama çalışmalarını başlatmıştır. Bu kanun tasarısında da ne yazık ki grev hakkı yer almamıştır.¹¹³

SONUÇ

Demokrat Parti’nin iktidarda bulunduğu dönem içerisinde bireysel iş ilişkileri açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Demokratlar bireysel iş ilişkilerini var olan kanunlarda çeşitli düzenlemeler yapma, daha önce çıkan kanunları yürürlüğe koyma ve yeni yasalar çıkarma suretiyle çalışanların iş hayatının düzenlenmesi yoluna gitmişlerdir. Özellikle 3008 sayılı İş Kanunda yapılan tadillerle kanun kapsamının genişletilmesi, Basın-İş, Deniz- İş Yasalarının çıkarılması ve işçi temsilcilerinin hukuki güvence altına alınması çalışan kesimin haklarının korunması bakımından önemli adımlardır. Dönem bütüncül bir şekilde değerlendirildiğine bireysel iş ilişkilerinde yaşanan olumlu gelişmeler sonucunda elde edilen bireysel kazanımlar 27 Mayıs darbesi sonrası oluşacak işçi sınıfı hareketliliğinin temel hareket kaynağını meydana getirmiştir.

Demokrat Parti’nin toplu iş ilişkilerine yönelik görüş ve uygulamaları içinde en çok tartışılan ve tenkit edilen konu grev hakkı olmuştur. Parti yöneticileri yaptıkları konuşmalarda seçim zamanlarında verdikleri demeçlerde işçilere grev hakkının verilmesi gereği üzerinde

¹⁰⁷ *Gece Postası*, 16 Ekim 1957.

¹⁰⁸ *Her Gün*, 18 Ocak 1958.

¹⁰⁹ *Milliyet*, 24 Mayıs 1959.

¹¹⁰ Makal, a.g.e., s. 61-63.

¹¹¹ *Ulus*, 30 Ocak 1960.

¹¹² *Milliyet*, 30 Mart 1960.

¹¹³ *Vatan*, 18 Mayıs 1960.

durumlardır. Hatta dönem boyunca grev konusunda bir kanun tasarısı da hazırlanmıştır. Ancak ekonomik ve sosyal düzenin bozulacağı endişesi hükümeti çalışanlara bu hakkı vermekten vazgeçirmiştir. Buna karşılık çalışan kesim sendikalar ve işçi temsilcileri vasıtası ile en temel ve demokratik haklarını, grev ve toplu sözleşme hakkının kendilerine tanınmasını istemiştir. Ne yazık ki karşılıklı yaklaşımlar olumlu bir sonuç vermemiş, Demokrat Parti iktidarda kaldığı dönem boyunca grev hakkını tanımamıştır.

Sonuç olarak Demokratların sermaye birikimi yeterli düzeyde oluşmamış bir ekonomide ekonomik gelişmenin engelleneceği kaygısı ile çalışanlara grev hakkını verememiştir. Bununla birlikte çalışma barışının olumsuz biçimde etkileneceği, ayrıca iş gücü verimliliğinin azalacağı kaygısı bu hakların (grev ve toplu iş sözleşmelerinin) gelişmesini ertelemiştir. Çalışanların daha iyi hayat şartlarına kavuşmaları için yapılan yasal düzenlemeler bu dönem için toplu iş ilişkilerinin gelişmesi açısından yeterli gelmemiştir.

KAYNAKLAR

(31 Ocak 1954). *Akşam*

(21 Şubat 1954). *Akşam*

(31 Mayıs 1956). *Akşam*

ALBAYRAK, Mustafa, (2004). Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınları, Ankara.

BORATAV, Korkut, (yy). Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, Gerçek Yayınevi, Ankara.

(3 Nisan 1950), *Cumhuriyet*.

(5 Şubat 1956), *Cumhuriyet*.

(7 Şubat 1956), *Cumhuriyet*.

ÇAKMAK, Diren, (2007), “Toplumsal Uzlaşma Belgesi: 1936 Tarihli İş Kanunu”, Sosyal Bilimler Dergisi, S. 1, s.127-169.

Demokrat Parti Tüzük ve Programı (1949), Doğu Matbaası, Ankara.

FEROZ, Ahmed, (1994), Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945- 1980, Hil Yayınları, İstanbul.

(6 Ocak 1951), *Gece Postası*.

(22 Ocak 1951), *Gece Postası*.

(28 Ocak 1951), *Gece Postası*.

(30 Ocak 1951), *Gece Postası*.

(1 Şubat 1951), *Gece Postası*.

(10 Şubat 1951), *Gece Postası*.

(28 Şubat 1951), *Gece Postası*.

(1 Mart 1951), *Gece Postası*.

(3 Mart 1951), *Gece Postası*.

(6 Nisan 1951), *Gece Postası*.

(8 Nisan 1951), *Gece Postası*.

(2 Nisan 1951), *Gece Postası*.

(3 Nisan 1952), *Gece Postası*.

(23 Haziran 1952), *Gece Postası*.

(15 Ocak 1953), *Gece Postası*.

(22 Ocak 1953), *Gece Postası*.

(24 Ocak 1953), *Gece Postası*.

(8 Temmuz 1956), *Gece Postası*.

(16 Ekim 1957), *Gece Postası*.

GÜLMEZ, Mesut, (1995), *Meclislerde İşçi Sorunu ve Sendikal Haklar (1903-1961)*, Öteki Yayınları, Ankara.

GÜNTUNCA, Mehmet Faruk, (1952) “Fikir İşçileri Kanunumuz”, *Her Gün*.

(15 Nisan 1952), *Her Gün*.

(23 Haziran 1952), *Her Gün*.

(29 Nisan 1954), *Her Gün*.

(8 Şubat 1956), *Her Gün*.

(18 Ocak 1958), *Her Gün*.

(16 Temmuz 1954), *Hürriyet*.

(19 Temmuz 1954), *Hürriyet*.

İŞIKLI, Alpaslan, (1994), *Türkiye’de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi*, Kültür Birliği Yayınları, Ankara.

İCRA, Baside (1992), *Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, Güner Ofset, Ankara.

İLKİN, A. (1983), “İşçi Kredileri Bankası”, *Ekonomi Ansiklopedisi*, C. 2, s. 16, İstanbul.

KOÇ, Yıldırım, (2003), *Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

MAKAL, Ahmet, (2002), “Türkiye’de 1920- 1963 Döneminde Sosyal Güvenlik Alanındaki Gelişmeler,” *Türkler*, c. 17, s. 483-493.

MAKAL, Ahmet, (2006) “Cumhuriyet’ten 21. Yüzyıl’a Türkiye’de Çalışma İlişkileri”, *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*, Ankara.

MAKAL, Ahmet, (2002), *Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri 1946-1963*, İmge Yayınları, Ankara.

MAKAL, Ahmet, (2003), “Demokrat Parti Döneminde Bireysel Çalışma İlişkilerine Yönelik Hukuksal Düzenleme ve Uygulamalar”, *Mülkiye*, S. 27, s. 279-318.

MAKAL, Ahmet, (2004), “Türkiye’de 1946-1960 Dönemindeki Grev Tartışmaları Üzerine Bir Çözümleme Denemesi I.”, Birikim, S. 182, s. 54-66.

(9 Mayıs 1950). *Milliyet*.

(22 Mart 1952), *Milliyet*.

(23 Mart 1952). *Milliyet*.

(9 Nisan 1952). *Milliyet*.

(5 Ocak 1954). *Milliyet*.

(18 Şubat 1956). *Milliyet*.

(24 Mayıs 1959). *Milliyet*.

(30 Mart 1960), *Milliyet*.

PEKTAŞ, Şerafettin, (2012), Menderes’li Yıllar Demokrat Parti Döneminde İşçi Hareketleri, Fırat Yayınları, İstanbul.

SUNAR, İlkin, (1985), Demokrat Parti ve Popülizm”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, S.8, s. 2076-2086.

ŞAĞAN, Ali, (2014), “Demokrat Parti İktidarı ve Grev Hakkı”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, S. 3, s. 108-128.

ŞAHİNGİRAY, Özel, (t.y), Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri (1920-1953, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

TALAS, Cahit (1961), İçtimai İktisat, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

TALAS, Cahit, (1992), Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika, Bilgi Yayınları, Ankara..

TC Çalışma Bakanlığı, (1973), 50. Yılda Çalışma Hayatımız, Ankara.

(15 Haziran 1936), *TC Resmi Gazete*.

(10 Ocak 1950), *TC Resmi Gazete*.

(30 Kasım 1951), *TC Resmi Gazete*.

(20 Haziran 1952), *TC Resmi Gazete*.

(3 Şubat 1953), *TC Resmi Gazete*.

(8 Mart 1954), *TC Resmi Gazete*.

(20 Mart 1954), *TC Resmi Gazete*.

T.B.M.M Tutanak Dergisi 4, (1947)

T.B.M.M Tutanak Dergisi 1, (1950)

T.B.M.M Tutanak Dergisi 8, (1951)

T.B.M.M Tutanak Dergisi 9, (1953)

T.B.M.M Tutanak Dergisi 29, (1954)

T.B.M.M Tutanak Dergisi 10, (1956)

T.B.M.M Zabıt Ceridesi 29, (1954)

T.B.M.M Zabıt Ceridesi 19, (1956)

T.B.M.M Zabıt Ceridesi 29, (1960)

Toplu Sözleşme Grev ve Lokavt Kanun Tasarısı Hakkında Beyaz Kitap, (1961), Çalışma Bakanlığı. Ankara.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (t.y) Hükümetler. www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP.htm adresinden 11.01.2015 tarihinde edinilmiştir.

(6 Haziran 1954), *Vatan*.

(18 Mayıs 1960), *Vatan*.

(3 Haziran 1950), *Yeni Sabah*.

YILDIZ, Nuran, (1996), “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, S. 51, s. 481-505.

(15 Ocak 1953). *Zafer*.

(5 Ocak 1954). *Zafer*.

ZAİM, Sabahattin, (1962), Türkiye Fikir İşçileri ve İstihdam Şartları, Fakülteler Matbaası, İstanbul.

ZÜRCHER, Eric, (2003), Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, Ankara.